

Anna Rygorowicz-Kuźma
Uniwersytet w Białymstoku

Terminologia prawosławna w rosyjsko-polskich słownikach ogólnych

Duchowość religijna to obszar, który prawie przez cały XX wiek był w krajach Europy Środkowo-Wschodniej deprecjonowany i marginalizowany. Szczególne represje dotknęły narody byłego Związku Radzieckiego. Dopiero po zmianach społeczno-politycznych religia wyszła „z podziemia” i zaczęła się intensywnie odradzać. Dziś nie sposób mówić o życiu politycznym, społecznym czy kulturalnym Rosjan bez odniesienia do wiary i duchowości – zwłaszcza duchowości prawosławia, będącej skarbnicą ich kulturowo-narodowych i historycznych tradycji.

W Polsce, choć Kościół nie był represjonowany w takim stopniu, jak u naszych wschodnich sąsiadów, również można zaobserwować wzrost zainteresowania obszarem *sacrum*. Dotyczy to nie tylko Kościoła rzymskokatolickiego – dominującego w Polsce, ale też bratniego Kościoła prawosławnego. Powstają nowe świątynie, wspólnoty zakonne, rozwija się szkolnictwo i nauki teologiczne, powstaje wiele publikacji o charakterze popularnonaukowym, jak i ściśle teologicznym. W przypadku prawosławia są to najczęściej prace przekładowe, tłumaczone z języków zachodnich (angielski, francuski), choć największa baza tekstów o duchowości prawosławia powstaje na gruncie rosyjskim.

Zainteresowanie tym obszarem pod kątem dwujęzycznych opracowań leksykoграфicznych jest więc zasadne z paru powodów. Pierwszy z nich to ten, iż przez wiele lat w słownikach dany obszar był poddawany cenzurze i ideologicznej indoktrynacji, skażony i deprecjonowany¹, w związku z czym trudno było na leksykę religijną spojrzeć w sposób obiektywny i bezstronny. Dziś zarówno Polska, jak i Rosja postrzegane są jako państwa wysoce religijne, które można porównać, używając słów papieża Jana Pawła II, do dwóch płuc chrześcijaństwa – zachodniego i wschodniego. Ostatnie lata znamionuje też znaczne ożywienie

¹ Zob. na ten temat np.: Н.А. Купина, *Тоталитарный язык. Словарь и речевые реакции*, Екатеринбург 1995; K. Rutkowski, *Leksyka konfesyjna w języku rosyjskim okresie radzieckiego*, Białystok 2007.

dyskusji o wymiarze kulturowym i religijnym, rozwija się – choć powoli i z pewnymi oporami – polsko-rosyjski dialog ekumeniczny. Znajomość realiów religijnych, zarówno rodzimych, jak i narodu sąsiedniego, jest dla tych kontaktów niezwykle ważka. Czy współczesne źródła leksykograficzne wychodzą naprzeciw nowym zjawiskom, czy też pozostają wobec nich obojętne? Wspomagają je, a może hamują? W jakim zakresie słownictwo religijne jest odzwierciedlone w słownikach, w jaki sposób są opisane i zestawione jednostki języka rosyjskiego i polskiego, w których duchowość sakralna się zawiera?

W niniejszej pracy zostanie poruszone zagadnienie zakresu i sposobu fiksacji terminologii religijnej w słownikach rosyjsko-polskich, w związku z czym lewa strona słownika będzie reprezentować głównie obszar chrześcijaństwa wschodniego. Jakie ekwiwalentne jednostki języka polskiego odnajdziemy po stronie prawej? Czy będą one odwoływać się do kultury prawosławia, czy też wskazywać na podobne zjawiska i pojęcia funkcjonujące w Kościele rzymskokatolickim? Kościół prawosławny w Polsce i jego terminologia stanowią przecież swoistą kulturową i językową niszę. Tym bardziej znaczące stają się rezultaty pracy autorów słowników rosyjsko-polskich, którzy w pewien sposób pośredniczą w międzykulturowych (międzywyznaniowych) kontaktach i wpływają na ich jakość.

Rozpatrując słownictwo religijne (tu: prawosławia), trzeba pamiętać, iż jest to obszar włączany do leksyki specjalnej, o charakterze terminologicznym, często pozostającej poza granicami słownictwa ogólnego. Dlatego fiksację może odnaleźć tylko w najobszerniejszych słownikach ogólnych. Do takich należą dwa źródła leksykograficzne, podobne objętościowo (ok. 70 tys. haseł), ale różniące się sposobem opracowania. Pierwsze z nich zaliczane jest do opracowań tradycyjnych, powielających koncepcje teoretyczne i strukturalne słownictwa XIX wieku². To *Wielki słownik rosyjsko-polski* autorstwa A. Mirowicza, I. Dulewiczowej, I. Grek-Pabisowej i I. Martyniakowej (dalej: WSRP), który po raz pierwszy ukazał się w 1970 r. Słownik ten doczekał się już siedmiu wznowień (wydanie 8 opublikowano w 2004 r.). Jego trzecie wydanie (z lat 1986–1987) zostało poprawione i uzupełnione, kolejne wyszły już bez żadnych zmian. Zatem słownik był aktualizowany po raz ostatni ponad ćwierć wieku temu, w okresie dość specyficznym zarówno dla Rosjan, jak i Polaków, tj. na progu burzliwych przemian politycznych, społecznych i ekonomicznych. Mimo to wciąż ma nie mały wpływ na poziom znajomości języka rosyjskiego w Polsce, jest też wyko-

² Zob. J. Wawrzyńczyk, *Rosyjsko-polskie relacje przekładowe w praktyce leksykograficznej*, Warszawa 1997, s. 8–9.

rzystywany przez językoznawców i tłumaczy. Już wstępna analiza pozwala przypuszczać, iż leksyka religijna zajmuje w nim dość wyraźne miejsce. Terminologia prawosławna wyróżniona jest tu najczęściej za pomocą kwalifikatora *cerk.* ('cerkiewny') bądź *rel.* ('religia').

Drugi, nowatorski i opracowany od podstaw *Wielki słownik rosyjsko-polski z kluczem polsko-rosyjskim* pod redakcją J. Wawrzyńczyka (dalej SWaw.), ukazał się na polskim rynku wydawniczym po raz pierwszy w 2004 r. Jest to najbardziej aktualny współczesny dwujęzyczny słownik o przeznaczeniu ogólnym, który jak twierdzą jego autorzy: „zaspokaja potrzeby językowe kulturalnego Europejczyka – wykształconego Rosjanina i Polaka, otwartego na cały współczesny świat, pozytywnie odnoszącego się do rzeczywistości, aktywnego uczestnika dialogu kultur, dobrze znającego własny kraj, jego tradycje XX – początku XXI w., pragnącego poruszać się swobodnie w najróżniejszych sytuacjach życiowych, osobistych i społecznych, jakie dziś stwarza europejska integracja, procesy globalizacji, wolny rynek” (SWaw., s. 7). Powyższa rekomendacja wskazuje, iż w słowniku fiksację powinny znaleźć m.in. jednostki leksykalne związane z rosyjską kulturą i tradycją, której nieodłącznym elementem jest duchowość prawosławia.

Rzeczywiście, w źródle tym zanotowano ponad 300 haseł odnoszących się do obrzędowości i kultury tego wyznania. Z leksyki ogólnej można je wyodrębnić częściowo dzięki informacji dodatkowej typu '*в православной церкви*', '*у православных*', '*в церкви*' umieszczanej w nawiasie po hasle słownikowym. Dla niektórych jednostek hasłowych taki komentarz (z określeniami '*православный*', '*церкiewny*', '*церкiew*') pojawia się po odpowiedniku przekładowym. Gros leksemów dotyczących duchowości religijnej nie zostało jednak opatrzonych żadnym kwalifikatorem czy objaśnieniem (zob. np. hasła: *акафист*, *архимандрит*, *митра*, *отпевание*, *фелонь* i in.), co w niektórych przypadkach może utrudniać prawidłowe użycie terminu.

W obu słownikach fiksację znalazła (oczywiście wybiórczo ze względu na ich objętość oraz rodzaj) zarówno leksyka konkretna, obrazująca materialną rzeczywistość prawosławia, tj. nazwy budynków cerkiewnych i ich części (zob. np. hasła: *келья*, *подворье*, *ризница*, *лавра*, *монастырь*, *церковь*, *скит*, *собор*, *соля*, *трапезная* i in.), określenia przedmiotów, naczyń i szat liturgicznych (zob. np. hasła: *ѓналой*, *дарохранительница*, *епитрахить*, *жертвенник*, *купель*, *плащаница*, *просфора*, *скуфья*, *служебник*, *ряса* i inne), określenia osób duchownych i laikatów (zob. hasła: *архимандрит*, *владыка*, *дьяконница*, *исповедник*, *митрополит*, *схимник*, *преосвященство*, *причастница*, *расстрига*, *трапезник* i in.) itp., jak i leksyka wskazująca na pojęcia wiary

i terminy teologii (zob. np. hasła: *богословие, анафема, единосущный, ипостась, душа, покаяние, триединство* i in.), sakramenty (zob. np. hasła: *исповедь, брак, крещение, миропомазание, священство* i in.), nabożeństwa i ich części (zob. hasła: *литургия, ектенья, молебен, панихида, песнопение, сорокоуст, утренняя* i in.) oraz cykl świąteczny (zob. hasła: *успенский пост, святки, Богоявление, Покров Богородицы, Преображение Господне, сырная неделя* i in.). Takich jednostek oba słowniki rejestrują podobną liczbę (ponad 300). Hasła w większości przypadków powtarzają się, różnice w rejestracji bądź jej braku są nieznaczne i nie wpływają na całościowy obraz danej leksyki. SWaw. nie notuje np. zafiksowanych w WSRP haseł: *дароносица* (WSRP, I 242), *иеродьякон* (WSRP, I 406), *поминальник* (WSRP, II 150), *святитель* (WSRP, II 426), *страстотерпец* (WSRP, II 543), *троеперстие* (WSRP, II 605), *церковность* (WSRP, II 720), z kolei w WSRP brak m.in. wielu nazw własnych poświadczonych w SWaw., takich jak: *Богоявление* (SWaw., 63), *Введение во храм Пресвятой Богородицы* (SWaw., 81), *Воздвижение Креста Господня* (SWaw., 101), *Минеи Четы* (SWaw., 381) i in. Tak więc zarówno w SWaw., jak i WSRP użytkownicy znajdą podstawową leksykę dotyczącą obrzędowości prawosławia, ważniejsze pojęcia wiary i terminy cerkiewne, a także część konfesyjnych nazw własnych.

Przed przystąpieniem do analizy artykułów słownikowych należy podkreślić, iż przekład na język polski tak specyficznej grupy leksykalnej, jaką jest leksyka religijna (tu konkretniej: prawosławna) jest zadaniem trudnym i odpowiedzialnym. Mimo iż obszar zawęży się do chrześcijaństwa i nie dotyczy kultur i tradycji znacząco odległych, należy wziąć pod uwagę wiele czynników, jak obcość pewnych realiów i pojęć prawosławia w kulturze polskiej, różnice w realiach na pozór zbieżnych w chrześcijaństwie Wschodu i Zachodu, możliwe konotacje itp. Słownictwo tego obszaru wymaga więc niezwyklej skrupulatności, kulturowego wyczucia, językowej intuicji i pewnego zasobu wiedzy podczas opracowania leksykograficznego. Autorzy słowników radzili sobie z tymi problemami w różny sposób.

Zarówno WSRP, jak i SWaw. dla interesujących nas haseł rosyjskich podaje najczęściej jeden odpowiednik w języku polskim, por. np.: **дьякон** diakon (SWaw., 192), **елеосвящение** sakrament chorych (SWaw., 197), **купель** *cerk.* chrzcielnica (WSRP, I 524), **Пасха** Wielkanoc (SWaw., 516), **пращаница** całun (SWaw., 549), **преосвященный** *cerk.* przewielebny (WSRP, II 200) itp., a w przypadku wieloznaczności hasła translaty wyodrębnione są za pomocą numeracji, od odpowiednika ze znaczeniem ogólnym do bardziej specjalistycznych, por. np.: **собор** 1. sobór, 2. (*собрание представителей духовенства*)

sobór (SWaw., 752), **спас**³ *rel.* 1. Zbawiciel; 2. cerkiew Zbawiciela; 3. spas (*nazwa święta Zbawiciela w końcu lata*) (WSRP, II 511) i in. Rozwiązanie takie wydaje się najkorzystniejsze dla użytkowników słownika, którzy otrzymują jeden konkretny odpowiednik przekładowy, nadający się do bezpośredniego podstawienia w tłumaczonym tekście. W roli ekwiwalentów występują tu leksemy o różnym źródłosłowie.

Kościół prawosławny posługuje się częściowo terminologią ogólnochrześcijańską, wspólną dla Kościoła zachodniego i wschodniego. Stąd wśród translatów pojawiają się leksemy typu *arcybiskup*, *męczennik*, *nabożeństwo*, *pielgrzym* i in. W związku z tym, iż językiem liturgicznym zarówno Cerkwi rosyjskiej, jak i polskiej jest język staro-cerkiewno-słowiański, gros terminów prawosławnych zostało zapożyczonych właśnie z tego języka, zob. np.: *akafist*, *archijerej*, *darochranitielnica*, *kliros*, *władyka*, *trebnik* i in. Część haseł tłumaczona jest poprzez termin grecki, bez pośrednictwa cerkiewnosłowiańskiego, zob. np.: **епитрахиль** epitrachelion (SWaw., 197), **Триодь** Triodion (SWaw., 810), **фелонь** felonion (SWaw., 848) i in. Sporadycznie, zwłaszcza w WSRP, translaty przybierają też postać terminów łacińskich, np.: *cyborium*, *dalmatyka*, *monstrancja*. Ekwiwalenty tego typu nie są jednak określeniami typowymi dla prawosławia i należy je traktować przede wszystkim jako odpowiedniki funkcjonalne, nazywające zjawiska czy pojęcia semantycznie zbieżne, funkcjonujące w Kościele katolickim. W niektórych przypadkach, głównie dla zapożyczeń cerkiewnosłowiańskich, odpowiednik przekładowy uzupełniony jest umieszczoną w nawiasie informacją dodatkową, ułatwiającą jego zrozumienie i mającą wspomóc prawidłowe użycie, zob. np.: **архиерей** archijerej (*biskup wszelkich szczebli w cerkwi prawosławnej*) (WSRP, I 41), **венец** 2 zn. *cerk.* wieniec (*w cerkwi prawosławnej – korona trzymana nad głowami nowożeńców podczas obrzędu ślubnego*) (WSRP, II 105), **камилавка** kamiławka (*nakrycie głowy duchownego prawosławego otrzymywane za specjalne zasługi*) (SWaw., 297), **требник** trebnik (*prawosławna księga do nabożeństw wotywnych*) (SWaw., 807), **Радоница** Radonica (*powielkanocne modlitwy nad grobami*) (SWaw., 659) i in. Taka konkretyzująca informacja okazuje się niezbędna zwłaszcza w sytuacjach, gdy transląd jest zastępowany odpowiednikiem zgeneralizowanym, o szerszym zakresie znaczeniowym, por. np.: **благовест** dzwon (*na nabożeństwo*) (SWaw., 60), **великомученик** męczennik (*za wiarę*), (SWaw., 84), **клирос** *cerk.* 1 zn. (*место*) chór (*miejsce w prezbiterium cerkwi na podwyższeniu*) (WSRP, I 474), **схимник** mnich (*przestrzegający ścisłej ascezy*) (SWaw., 786) itp.

³ Pisownię *cnac*, *spas* z małej litery przytaczam za WSRP.

W SWaw. transland otrzymuje często dwa bądź trzy polskie ekwiwalenty. Podobne przypadki autorzy słownika objaśniają następująco: „Niekiedy trudno jest ustalić kryteria i warunki użycia poszczególnych odpowiedników oraz sformułować adekwatną, wyrazistą zasadę ich wyboru – przy założeniu, że w językach nie ma synonimii zupełnej; wówczas jedynie wyliczamy bezkomentarzowo same te odpowiedniki, stosując specjalny symbol, ukośnik (który również jednak hierarchizuje odpowiedniki, ponieważ następują one w kolejności od adekwatniejszego, w naszym odczuciu, do mniej adekwatnego, a także od częstszego do rzadszego)” (SWaw., 13). Przytoczmy parę takich przykładów: **акафист** akatyst / akafist (SWaw., 25), **аналой** pulpit (*cerkiewny*) / anałoj / analogion (SWaw., 30), **архиерей** archijerej / biskup (SWaw., 38), **батюшка** 2. zn. (*православный священник*) batuszka / ksiądz prawosławny (SWaw., 48), **вечерня** (*у православных*) wieczernia / nabożeństwo wieczorne (SWaw., 88), **игумен** igumen / ihumen / przeor (SWaw., 265), **клирос** kliros / chór (*месте*) (SWaw., 310), **Покров** Pokrow / Pokrowa (SWaw., 574), **скуфья** skufia / skufija (SWaw., 741) i in. Powyższe translaty nie wymagają komentarza, gdyż okazują się najczęściej synonimami dokładnymi o różnym rodowodzie. Część z nich to polskie warianty fonetyczne tego samego terminu zapożyczonego bezpośrednio z języka greckiego bądź cerkiewnosłowiańskiego, por. np.: *akatyyst* (gr.) / *akafist* (cs.), *anałoj* (cs.) / *analogion* (gr.) i in. Pojawiają się też różne warianty (fonetyczne, graficzne, gramatyczne) spolszczeń cerkiewnosłowianizmów, np.: *igumen* / *ihumen*, *skufia* / *skufija*, *Pokrow* / *Pokrowa* itp.

Obok cerkiewnosłowiańskich i greckich zapożyczeń wskazujących wyraźnie na kulturę prawosławia, w roli odpowiedników przekładowych notowane są jednostki funkcjonujące w języku polskim głównie w powiązaniu z nomenklaturą Kościoła katolickiego, zob. np.: **обедня** msza / nabożeństwo (*poranne, przedpołudniowe*) (SWaw., 446), **служебник** służebnik / mszał (SWaw., 745), **игумен** (*настоятель православного монастыря*) igumen / ihumen / przeor (SWaw., 265), **Рождество Богородицы** Narodzenie Bogarodzicy / Narodzenie Najświętszej Maryi Panny (SWaw., 700), **Крещение** Chrztost Pański / Trzech Króli (SWaw., 333) itp. Jednostki typu *msza*, *mszał*, *przeor*, *Trzech Króli* to analogi funkcjonalne (dokładniej: katolickie), oznaczające analogicznie funkcjonalnie zjawiska odnoszące się do wyznania najbardziej w Polsce rozpowszechnionego. Ich obecność w roli słownikowych odpowiedników przekładowych jest zatem jak najbardziej zasadna, choć niezbędny wydaje się w takich przypadkach dodatkowy komentarz, wskazujący na kulturowy (wyznaniowy) obszar użycia. W WSRP takie artykuły hasłowe są jeszcze bardziej wyraźne, gdyż terminologia prawosławna otrzymuje łańskie odpowiedniki, opatrzone dodatkowo kwalifi-

katorem *cerk.* (!), zob. np: **дароносица** *cerk.* monstrancja (WSRP, I 242), **дарохранительница** *cerk.* cyborium (WSRP, I 242), **епитрахиль** *cerk.* stuła (WSRP, I 301), **святцы** *cerk.* rubrycela (WSRP, II 426), **стихарь** *cerk.* dalmatyka (WSRP, II 537) i in.

Jeszcze jeden sposób przekładu zastosowany w analizowanych słownikach (częściej w WSRP) to metoda opisowa, zob. np. artykuły hasłowe: **говеть** *rel.* przygotowywać się do spowiedzi i komunii; odbywać rekolekcje (WSRP, I 217), **паникадило** (*в церкви*) wielki żyrandol / wielki świecznik (SWaw., 512), **причт** *cerk.* duchowieństwo i służba kościelna parafii (WSRP, II 240), **расстрига** *cerk.* kapłan pozbawiony godności kapłańskiej; mnich pozbawiony habitu (WSRP, II 359), **схима** reguła zakonna (*суrowа*) (SWaw., 786), **сорокоуст** *cerk.* modlitwy na czterdziestodniowy okres po śmierci (WSRP, II 503) i in. Rolę translatów pełnią tu w rzeczywistości krótkie definicje wyrazów hasłowych, co nie jest rozwiązaniem satysfakcjonującym w słowniku dwujęzycznym. Taki opisowy ekwiwalent pozwala na zrozumienie znaczenia leksemu wyjściowego, ale nie może być jego równoważnym odpowiednikiem przekładowym.

Tłumaczenie leksyki realio- i kulturoznawczej, do jakiej terminologia prawosławna się zalicza, jest jednak niezwykle trudne i problematyczne. W wielu przypadkach niełatwo skorygować zastosowane rozwiązanie translatorskie, wiedząc, że każde inne będzie równie, a może i bardziej niedoskonałe. Autorzy słowników, mając świadomość iż pełna adekwatność translandu i translatu jest często niemożliwa, skazani są bądź na powielanie tłumaczeń stosowanych w innych źródłach, bądź poszukiwania autorskie, indywidualne. Dlatego w różnych słownikach dwujęzycznych ten sam transland może otrzymać różne odpowiedniki przekładowe. Takich przykładów nie brak w analizowanych słownikach rosyjsko-polskich, zob. np.:

схимник *cerk.* pokutnik boży (WSRP, II 560); mnich (*przestrzegający ścisłej ascezy*) (SWaw., 786);

многолетие 2 zn. *cerk.* (*часть богослужения*) „mnoga leta” (*życzenia długiego życia i pomyślności*) (WSRP, I 597); (*часть богослужения*) wielolecie / „Długich lat...” (*życzenia długiego życia i pomyślności stanowiące część nabożeństwa prawosławnego*) (SWaw., 383);

христосование (trzykrotny) pocałunek wielkanocny (WSRP, II 712); ozdrowienie wielkanocne (*prawosławne, ze słowami „Христос воскрес! – Воистину воскрес!” i trzykrotnym pocałunkiem*) (SWaw., 870).

Jak widać, ekwiwalenty zastosowane w WSRP i SWaw. różnią się. Nie sposób tu jednak dowodzić, które rozwiązanie translatorskie jest właściwsze,

gdyż każde ma swoje zalety i wady. Ważne jest, że leksykografowie podejmują próby, stosują nowe rozwiązania, starają się doskonalić swój warsztat i ulepszać słowniki⁴.

Na podstawie powyższej analizy można pokusić się o określenie pewnych tendencji dotyczących przekładu i zarazem funkcjonowania terminologii prawosławia w języku polskim. Jak już wspomniano, część terminologii prawosławnej jest wspólna z polską leksyką ogólnochrześcijańską. Obok niej translaty oddawane są poprzez transkrypcję terminów cerkiewnosłowiańskich. W SWaw. widoczny jest już podział na funkcjonujące równolegle bezpośrednio greckie i cerkiewnosłowiańskie zapożyczenia, które w słowniku otrzymują ten sam status, zob. np.: *anałoj* / *analogion* (SWaw., 30), *akatyś* / *akafist* (SWaw., 25) itp. Co ciekawe, dla niektórych translandów podawany jest tylko odpowiednik pochodzenia greckiego (przy funkcjonujących obu), zob. np.: *felonion* (SWaw., 848), *epitrachelion* (SWaw., 197), *prokimenon* (SWaw., 635) i in. Stosowanie greckich odpowiedników bez pośrednictwa cerkiewnosłowiańskiego jest tendencją dosyć nową, dającą się zauważyć od lat 90. XX wieku. Dlatego też w WSRP takie przypadki są jeszcze rzadkością⁵.

Mówiąc o potrzebie ulepszania słowników, należy zwrócić uwagę na poddany tu analizie WSRP, który ukazał się w 2004 r., lecz wciąż jest to, niestety, przedruk wydania sprzed okresu zmian politycznych. W związku z tym zauważalna jest w nim pewna deprecjacja słownictwa religijnego. Najwyraźniej jest to widoczne w zastosowaniu małej litery w hasłach i podhasłach będących nazwami własnymi, zob. np.: *богородица* (WSRP, I 77), *вербное воскресение* (WSRP, I 106), *радунница* (WSRP, II 308), *спас* (WSRP, II 511), *святой дух* (WSRP, I 295), *тройца* (WSRP, II 606) itp. Co ciekawe, zabieg ten dotyczy tylko nazw w języku rosyjskim, polskie ekwiwalenty otrzymują pisownię z wielkiej litery, zob. np.: **богородица** Matka Boska, Bogarodzica, Bogurodzica (WSRP, I 77), **покров** *cerk.* święto Pokrowu (opieki Matki Boskiej) (WSRP, II 133) i in. W przypadku nazw świąt uwagę zwraca też niedopracowanie artykułów hasłowych i brak (zapewne celowy) ich pełnych nazw jako połączeń stałych. Dla hasła *преображение* brak na przykład wyrażenia *Преображение Господне*, dla *рождество* brak połączenia *Рождество Христово* itp., zob. np.: **рождество** *rel.* Boże Narodzenie (WSRP, II 387) i in.

⁴ Zob. np.: *Na tropach translatów. W poszukiwaniu odpowiedników przekładowych*, pod red. W. Chlebdy, Opole 2011.

⁵ Zob. np.: *плащаница* – ‘cerk. epitafion, płótno grobowe, całun’ (WSRP, II 70).

W nowatorskim SWaw. również nie uniknięto niedoskonałości. Mimo iż autorzy słownika dążą do maksymalnej prostoty opracowania haseł i eliminacji informacji nieprzekładowej, zauważalna jest niekonsekwencja w stosowaniu objaśnień dodatkowych. W wielu przypadkach opisy te wydają się zbędne, zob. np.: **камилавка** kamiławka (*nakrycie głowy duchownego prawosławnego otrzymywane za specjalne zasługi*) (SWaw., 297), **клубук** kłobuk (*wysokie nakrycie głowy, z welonem, noszone przez duchownych*⁶) (SWaw., 310) i in.

Poza tym w słowniku tym odnajdujemy jednostki przekładowe, które niestety prowadzą do dezinformacji czytelnika. Tak jest m.in. w przypadku nazwy jednego z dwunastu głównych świąt prawosławnych. Zgodnie z SWaw. *Сретение / Сре́тение* to *Oczyszczenie Maryi Panny* z dodatkową informacją w nawiasie 'święto prawosławne obchodzone 2(15) lutego' (SWaw., 769). Po pierwsze, pełna nazwa święta to *Сретение Господне* i takie hasło powinno znaleźć się w słowniku. Po drugie, nazwie tej w języku polskim odpowiada *Spotkanie Pańskie*. Przekład rosyjskiej nazwy nie powinien sprawiać trudności, wyraz *сретение*, choć pochodzenia staro-cerkiewno-słowiańskiego, znajduje fiksację w słownikach języka rosyjskiego⁷ w głównym znaczeniu „встреча” (czyli „spotkanie”). Podanie innego polskiego odpowiednika budzi więc zdziwienie, tym bardziej iż nazwa *Oczyszczenie Maryi Panny* nie jest używana (i zrozumiała) ani w środowiskach prawosławnych, ani w literaturze dotyczącej prawosławia. Jak się okazuje, ten „odpowiednik” trafił do słownika najprawdopodobniej z tłumaczenia tekstu literackiego⁸. Podstawą do umieszczenia w słowniku dwujęzycznym ekwiwalentów pochodzących z tłumaczeń rosyjskich tekstów literackich i naukowych była zapewne koncepcja J. Wawrzyńczyka, który dowodził, iż słownik przekładowy „powinien być oparty na przekładach dzieł literatury rosyjskiej. [...] Z tekstów literackich można wydobyć odpowiedniki zwłaszcza takich na ogół trudnych do przełożenia jednostek, jak nazwy realiów kultury materialnej i duchowej Rosjan”⁹. Rzeczywiście, tzw. dwuteksty, czyli oryginalne teksty literackie i ich opublikowane przekłady, stanowią ogromną bazę dla tłumaczy i mogą być wykorzystywane w dwujęzycznych źródłach leksykograficznych, jednakże po uprzednim szczegółowym opracowaniu, weryfikacji użyć w możliwie dużej liczbie tekstów oraz eliminacji użyć jednostkowych.

⁶ W objaśnieniu hasła wystąpił błąd. Kłobuk jest noszony tylko przez osoby stanu zakonnego, nie jest to nakrycie głowy wszystkich duchownych, co sugeruje podana w nawiasie informacja.

⁷ Zob. np.: *Большой толковый словарь русского языка*, главн. ред. С. А. Кузнецов, Санкт-Петербург 1998.

⁸ *Сретение* ≡ *Oczyszczenie Marii Panny* (Лихачева, Р. Lewin 11/18) za: J. Wawrzyńczyk, *Teoretyczne i praktyczne aspekty przekładu rosyjsko-polskiego*, t. II, Łódź 2001, s. 342.

⁹ *Ibidem*, t. I, s. 5–6.

Automatyczne przenoszenie ekwiwalentu tekstowego zastosowanego przez jednego tłumacza jako wzorca słownikowego jest rozwiązaniem błędnym i niewłaściwym.

Jeszcze jeden przykład z SWaw. to fiksacja nieznanego dla prawosławia i tradycji rosyjskiej połączenia *родительская неделя* z niezrozumiałym dla czytelnika tłumaczeniem ‘Tydzień Zmarłych (*w prawosławnym kościele*)’ (SWaw., 700). Dane wyrażenie zanotowane jest w słowniku obok poprawnego, funkcjonującego w terminologii prawosławnej połączenia *родительская суббота*, używanego na określenie niektórych sobót poświęconych modlitwom za zmarłych. Wyrażenie *родительская суббота* odnaleźć można zarówno w słownikach języka rosyjskiego, jak i rosyjskich leksykonach poświęconych prawosławiu, nie notują one jednak wyrażenia *родительская неделя*. Skąd taki błąd? Być może to wynik zwykłego niedopatrzenia bądź nieprawidłowego skojarzenia dwóch różnych nominacji i pojęć (mam tu na uwadze nazwy niedziel w kalendarzu liturgicznym: *неделя отцев* i *неделя праотцев*). Twórcy słownika ogólnego nie mogą być przecież specjalistami w każdej dziedzinie. Nie oznacza to jednak, iż takich błędów nie należy wskazywać.

Podsumowując powyższe rozważania, można stwierdzić, iż rosyjsko-polskie słowniki ogólne prezentują i opisują sferę prawosławia w zakresie wystarczającym do podstawowej komunikacji międzykulturowej. Nie zaspokajają jednak potrzeb bardziej wymagającego użytkownika, np. tłumacza, który w słowniku dwujęzycznym poszukuje nie tyle relacji między jednostkami leksykalnymi, ile praktycznych rozwiązań i informacji pozwalającej na prawidłowy wybór translatu w zależności od sytuacji komunikacyjnej. Analizowane słowniki rejestrują leksykę prawosławną w sposób wybiórczy i nie włączają wszystkich ważnych terminów, połączeń stałych czy nazw własnych. W artykułach hasłowych zdarzają się też błędy natury merytorycznej, nieścisłości lub informacje sprzeczne. Problemy i pomyłki tego rodzaju, które mają prawo znaleźć się w słowniku ogólnym, można jednak częściowo przezwyciężyć, poprawiając i udoskonalając kolejne wydania słowników, a także sięgając do nowatorskich specjalistycznych źródeł przekładowych¹⁰.

¹⁰ Takim źródłem jest niewątpliwie praca R. Lewickiego zatytułowana *Chrześcijaństwo. Słownik rosyjsko-polski*, Warszawa 2002.

Резюме

Православная терминология в русско-польских общих словарях

В настоящей статье рассматривается православная терминология, зафиксированная в современных общих русско-польских словарях: *Большом русско-польском словаре* А. Мировича, И. Дулевичовой, И. Грек-Пабисовой, И. Марыняковой и *Большом русско-польском словаре*, под ред. Я. Вавжинчика.

Прослеживается словарный объём данной лексики, анализируются способы её перевода на польский язык, указываются положительные и отрицательные стороны разработки словарных статей. Анализ переводческих эквивалентов позволяет также выявить главные тенденции, связанные с формированием православной терминологии на польском языке.

Summary

Orthodox terminology in the Russian-Polish general dictionaries

This article focuses on Orthodox terminology found in modern Russian-Polish general dictionaries: *Wielki słownik rosyjsko-polski* by A. Mirowicz, I. Dulewiczowa, I. Grek-Pabisowa, I. Martyniakowa and *Wielki słownik rosyjsko-polski z kluczem polsko-rosyjskim* edited by J. Wawrzyńczyk.

The author shows the extent given lexicon is reflected in dictionaries, explores the ways of its translation and presents strengths and weaknesses of elaboration of entry articles. The analysis of translated equivalents also permits the identification of the main tendencies in Orthodox terminology in the Polish language.

Key words: Orthodox terminology, bilingual dictionaries, translation, Polish language, Russian language.